

Ujj Zsuzsi-életútinterjú

Készítette: Fernbach Erika

A beszélgetés helyszíne és időpontja: Veszprém, 2020. június 16. (A Covid19 járvány következtében az interjú online készült.)

Szerkesztett, tömörített, kiegészített, lábjegyzetelt változat.

Fernbach Erika:

Kérlek, mutasd be a családot, hol nevelkedtél, milyen környezetben?

Ujj Zsuzsi:

Veszprémben születtem, itt is éltem tizenöt éves koromig, 1974-ig. Akkoriban kisebb volt még a város, mint manapság, nagyjából harminc-negyvenezeren lakták. Mi egy kertvárosi részben éltünk, a szüleim építették a házunkat. Itt laktam gyerekként, és jelenleg is itt élek. Hat évvel ezelőtt költöztem haza, amikor az anyukám beteg lett. Akkor úgy döntöttem, amíg élnek a szüleim, itt maradok velük Veszprémben. Anyukám tavaly nyáron meghalt, de az apukám még itt van, kilencvennégy és fél évesen. Jól érzem magam itthon, úgyhogy el is bizonytalanodtam, hogy visszaköltözzek-e egyáltalán Budapestre.

Fernbach Erika:

Hogyan ismerkedtek meg a szüleid?

Ujj Zsuzsi:

Gyerekkoruk óta ismerték egymást, és hatvanhét évig voltak házасok. A mami 1928-ban született, a papa pedig 1926-ban. Veszprémben éltek, az Óvárosban, egy utcányira laktak egymástól. Mindketten nagycsaládból származtak, anyukámék hárman voltak testvérek, apukámék négyen. Mi ketten vagyunk a nővéremmel, akinek van két fia, nekem pedig nem lett családom.

Fernbach Erika:

A szüleid mivel foglalkoztak?

Ujj Zsuzsi:

Az apai nagyszüleim földdel és állatokkal, voltak napszámosaik és cséplőgéjük is. Abból éltek, hogy pénzzé tették, amit termeltek. Ezt csinálták volna a szüleim is, ha nem jön közbe a háború, utána pedig a kommunizmus. Csakhogy a családi földeket államosították, és így a nagyszüleim és a szüleim nincstelenekké lettek. Az apám elment dolgozni egy mezőgazdasági gépgyárba, és élete végéig ott volt alkalmazásban. Egy-két szakmát kitanult, lakatos- és szerszámkészítő végzettséget szerzett. Végül érettségi vizsgát is tett, így művezető beosztásból ment nyugdíjba. Az anyukám egy darabig a veszprémi fegyvergyárban dolgozott, ott be akarták léptetni a kommunista pártba, azonban ebből konfliktusa lett. Ez végül úgy oldódott meg, hogy a nagymamám megbetegedett, és az anyukám maradt otthon ápolni. Miután a nagymamám meghalt, az anyukám az Ofotértnél kapott állást, innét ment nyugdíjba.

Érdekeség, hogy anyai ágon Mária Terézia által betelepített bajorok vagy svábok voltak a felmenőim, a dédszüleim otthon nem is beszéltek magyarul, csak németül. Az anyai dédapám többször járt Amerikában az 1900-as évek elején, és ott mindenféle alkalmi munkákat vállalt. Talán ezért is lett a család anyai ága vagyonosabb. Amikor összeházasodtak a nagyszüleim, kész házat tudtak venni, és hozzá földeket is. Dédapámnak negyvenéves korára megvolt mindene, édesanyám elmondása szerint utána nem dolgozott, hanem otthon

ült, angol és német nyelvű újságot járatott, és azokat olvasta, irányította a családot meg a gazdaságot, már nem nagyon mászkált a földekre.

Fernbach Erika:

Olvastam, hogy a bölcsődében nem fogadtad el a tejet, ezért antiszociálisnak neveztek. Valóban így történt?

Ujj Zsuzsi:

Az antiszociális jelző valószínűleg valamilyen jelentésbe kellett, mert teljesen normálisak voltak a gondozók. Lehet, hogy tejallergiám volt, amit akkor még nem ismertek fel. Egyszerűen csak nem ettem meg azt, amit a többiek. Egy ideig az apai nagyanyám nevelt, és nála érdekes módon megittam a frissen fejt tehéntejet. De csak nála volt így, azóta sem tudom meginni. A bölcsődében viszont megtömték, kihánytam, így antiszociális jelzővel illettek.

Fernbach Erika:

Hány éves korodig voltál a nagymamádnál, meddig tartott ez az időszak?

Ujj Zsuzsi:

Csecsemőkoromtól kezdve nagyjából két éves koromig. Anyukám úgy mesélte, hogy mindennap meglátogatott, de ez valószínűleg nem így volt, mert fizikailag nem lehetett erre képes. A nagyszüleim és a szüleim ugyanis épp a város két különböző végében laktak. Ráadásul ott volt a nővérem is, aki öt-hat éves volt akkoriban, így anyukámnak nem férhetett bele a mindennapi látogatás, főleg úgy, hogy helyi járatok híján gyalog kellett jönnie. Mindez valószínűleg trauma lehetett számomra. Később, amikor már a szüleimmel éltem, és a nagyszüleim jöttek hozzánk látogatóba, nagyon keservesen sírtam, amikor elbúcsúztak, velük akartam menni. Ez az élmény a mai napig megvan. Nem tudom, hány éves lehettem akkor, nagyjából három-négy talán. Amíg Veszprémben éltem, hetente egyszer-kétszer kigyalogoltam hozzájuk a Dózsavárosba. Fontosak voltak nekem a nagyszüleim.

Fernbach Erika:

Milyen zenei környezet vett körül gyermekkorodban? Hallgattatok otthon zenét?

Ujj Zsuzsi:

Szerencsére igen. A hatvanas évek végén, tízéves korom környékén nagy élmény volt a televízióban a táncdalfesztivál.¹ Az utcában nem mindenkinek volt televíziója, így sokan átjártak hozzánk, mert nálunk lehetett nézni az adást. A rádió- és tévéújságban volt a cédula, amivel szavazni lehetett. Nagyon sok táncdalénekesre emlékszem, és ezek a dalok mind jó élmények voltak nekem. Gyerekkoromban sok élőzenét is hallgattam, a búcsúban este nyolctól reggel hatig világlágereket játszottak a zenekarok. Nagyon szerettem nézni és hallgatni őket. Az is megesett, hogy elmentünk egy falusi lakodalomba vagy búcsúba, de a felnőttek társasága unalmas volt nekem, és annyira biztonságos volt akkoriban az élet, hogy átmentem a kocsnába, ahol Beatlest hallgattam egy magyar együttes előadásában.

A szüleim szerették az operettet, sokat hallgattam velük, és én is megszerettem rajtuk keresztül ezt a műfajt. De voltak magyarnóta-lemezeink, és megvolt az összes táncdalfesztivál-slágerből kiadott kislemez. Az öt évvel idősebb nővéremen keresztül szintén kerültek hozzám zenék, például Illés²-lemezek, de a papa szerette Zoránt³ is.

¹ A táncdalfesztiválok a Magyar Televízió könnyűzenei versenyei voltak, 1966-ban rendezték meg először a táncdalfesztivált, és 1994-ben került utoljára adásba.

² Az Illés-együttes 1957-ben alakult beatzenekar, amely a korszak meghatározó zenekaraként működött.

Fernbach Erika:

Hallgattál „nyugati” zenéket is?

Ujj Zsuzsi:

Hetedikes-nyolcadikos koromban lett egy idősebb barátom, nem szerelem volt, a nővéremnek udvarolt, de végül nem jöttek össze. Ez a fiú velem is barátkozott, és tőle kaptam egy Janis Joplin⁴-lemezt a tizenharmadik születésnapomra. Időnként találkozom itt, Veszprémben a volt osztálytársaimmal, és mindig kiderül, hogy nekik is nagyon nagy élmény volt Joplin akkoriban. Hallgattunk még Jimi Hendrixet,⁵ Joan Baezt⁶ és Bob Dylant⁷ is, de én akkoriban csak az Illés zenekart szerettem. Volt Omegánk⁸ is – a *Trombitás Frédi és a rettenetes emberek*,⁹ aztán a *10000 lépés*¹⁰ –, és ezeket is szerettem, az Illésért viszont egyenesen rajongtam.

Fernbach Erika:

Voltak meghatározó koncertélményeid a gyerek- és a kamaszkorodból?

Ujj Zsuzsi:

Volt egyszer Veszprémben a Sirius,¹¹ de nem akartak beengedni a civil ruhás rendőrök. Kétszer léptek fel, mi az esti koncertjükre akartunk menni a barátnőmmel, nem pedig a matinélőadásra, és addig győzködtük a rendőröket, hogy végül azt mondták, szülői felügyelettel bemehetünk. Hazajöttem és megkértem apukámat, hogy kísérjen el minket, és olyan jó fej volt, hogy eljött velünk, de jegyet nem akart venni, gondolta, hogy megvár az épület előtt. A koncertet egy menzán tartották, egy egyemeletes, modern üvegalakjában. Apukám úgy gondolta, hogy lent várakozik. De a rendőrök tovább kekeckedtek, és végül hazaküldtek minket, legalábbis ki az épületből, így a barátnőmmel csak kintről hallgattuk a zenét, apukám meg hazament.

Volt még egy veszprémi zenekar, Esővárók volt a neve. A nővérem félig-meddig ismerte őket, az utcában volt egy lány, akinek udvarolt a basszusgitáros, így jártunk a koncertjeikre. Voltak saját számaik, de Burns¹²-verseket is megzenésítettek. Az egyik fiúval, Margit Józsiával távolról azóta is kapcsolatban vagyok, ő a Kormorán zenekarban énekelt és basszusgitározott. Hát, ilyen élményeim voltak, ez a zenei közeg vett körül Veszprémben.

³ Sztevanovity Zorán (1942) Kossuth-, és Liszt Ferenc-díjas szerb származású magyar előadóművész, énekes és dalszerző. Zenekara, a Metro a korszak egyik legfontosabb együttese, számtalan sláger kapcsolható a működésükhöz. 1973-ban sikeres szólókarrierbe kezdett.

⁴ Janis Joplin (1943–1970) amerikai énekesnő, az 1960-as évek hippikorszakának meghatározó előadóművésze.

⁵ Jimi Hendrix (1942–1970) amerikai énekes, gitáros, dalszerző, a világ egyik legnagyobb hatású gitárosa.

⁶ Joan Baez (1941) amerikai folkénekesnő, polgárjogi és melegjogi aktivista. Az 1960-as évek meghatározó alakja, aktívan részt vett a pacifista tüntetéseken és küzdelmekben, és azóta is számtalan polgárjogi küzdelemben kapcsolódott be.

⁷ Bob Dylan (1941) Oscar-, Golden Globe és tizenháromszoros Grammy-díjas amerikai énekes, dalszerző, zenész, költő. A 2016-os év irodalmi Nobel-díjasa. Az 1960-as években dalai a háború- és a polgárjogi mozgalmak himnuszaivá váltak, azóta is a popkultúra egyik legmeghatározóbb művésze.

⁸ Kossuth- és Liszt Ferenc-díjas együttes, amely 1962-ben alakult. 1968-ban elsőként jelent meg önálló albumuk Magyarországon, elsőként jutottak ki az Egyesült Királyságba, valamint nekik volt a legtöbb eladott lemezük Magyarországon.

⁹ Az Omega együttes első lemeze, 1968-ban jelent meg.

¹⁰ Az Omega együttes második lemeze, amely 1969-ben jelent meg. Az album a zenekar beat-korszakának csúcspontja, amely olyan slágereket tartalmaz, mint a *Gyöngyhajú lány*.

¹¹ 1962-ben alakult zenekar, eleinte tánc- és beatzenét játszottak, majd a hetvenes években a progresszív rock meghatározó együttesévé váltak.

¹² Robert Burns (1759–1796) skót költő, dalszerző, a romantika korszakának egyik legjelentősebb képviselője, Skócia nemzeti költőjének tartják.

Fernbach Erika:

Nem volt olyan ambíciód, hogy te is zenélj, és elkezdj valamilyen hangszeren játszani?

Ujj Zsuzsi:

Nem, nem gondoltam erre. Voltak osztálytársaim, akik jártak zeneiskolába. Volt egy barátnőm általánosban, akit mindig elkísértem zongoraórára, de a hangszeres oktatás valahogy nem jutott eszébe a szüleimnek sem. A nővérem járt különórára, ő németül tanult, én pedig kézilabdázni kezdtem felső tagozatos koromban, nagyon szerettem. Sose gondoltam arra, hogy zenész legyek, arról álmodoztam inkább, hogy költő vagy színész lesz belőlem.

Fernbach Erika:

Hova jártál általánosba? Milyen emlékeid vannak erről az időszakról?

Ujj Zsuzsi:

Mi Veszprém új városrészében laktunk, itt jártam általános iskolába, jó emlékeim vannak róla, de valahogy félresikerültek a tanulmányaim. Nyolcadikban megbuktam félévkor, ezért nem tudtam továbbtanulni. Ezután elmentem egy félévre dolgozni a veszprémi Szigeti József Faárügyárba, amit ma már Balaton Bútorgyárnak hívnak. Nem voltam deviáns gyerek, de az iskola nagyon erősen kommunista szellemű volt, szerettek volna befolyással lenni a családokra, mint egy szekta. A szüleim azonban templomba járó katolikusok voltak, akik ennek ellenére megpróbálták jóban lenni az osztályfőnökömmel, az ideológiai konfliktus miatt azonban egyre jobban elfajult a helyzet, az osztályfőnököm meg akarta a szüleimet „téríteni” a Pártba, végül rajtam csattant ez a dolog. Talán még egyvalaki volt, akit szintén úgynevezett „deviánsnak” tartottak az osztályból, neki maszek zöldségesek voltak a szülei, ezért kilógott a sorból.

Fernbach Erika:

A szüleid nyíltan vállalták, hogy hívő katolikusok?

Ujj Zsuzsi:

Nem tüzték a mellükre, de minden vasárnap jártunk templomba. Nem emlékszem, hogy az osztályból bárki más családi házban lakott volna, mindenki lakótelepen élt. Hozzánk mindenki járhatott, el is fértek nálunk sokan, mivel 100m²-es a ház, nagy kerttel, udvarral. A szüleim mindig szívesen látták az osztálytársaimat, és volt olyan alkalom, hogy az osztályfőnököm is megjelent nálunk, és éjjel egyig-kettőig ült a szüleim nyakán, miközben apám hatra járt dolgozni, gyalog. Ezek az éjszakába nyúló beszélgetések elég kimerítőek voltak számukra. Egy idő után az osztályfőnököm egyre erőszakosabb lett, a szüleim viszont nem akartak párttagok lenni, így aztán elfajult a dolog. Ennek következtében nehezen keveredtem ki az általános iskolából. Egyébként ott is voltak tanárok, akik ugyan nem verték nagydobra, de hívők voltak, és később elmondták anyukámnak, hogy felszólították őket, hogy nekem ne adjanak normális osztályzatot. Nem lettem volna soha eminens, de az tényleg elég brutális, hogy megbuktam, ez kemény büntetésnek számított. Szerencsére akkor nem így éltem meg, mivel az osztálytársaim szerettek, és nem a történetek alapján viszonyultak hozzám. Ha a körülmények nem is voltak tehát ideálisak, az osztálytársaimra, a közösségre jó szívvel emlékszem vissza.

Fernbach Erika:

Általános iskola után elkezdted dolgozni. Pontosan hol?

Ujj Zsuzsi:

Egy tanévnyi időt dolgoztam, szeptembertől júniusig, hogy ne lójak a levegőben. Egy irodában voltam napi négy vagy hat órát, a Faárugyárban. Az volt a feladatomban, hogy az egyes bútorok aljára ragasztott minőségi bizonylatokat egyesével megszámozzam, mivel akkor még nem volt számítógép vagy fénymásoló. Közben már kávéztam, cigizni meg kijártam a WC-be. Az iroda mellett volt az üzemi könyvtérjesztő, ahol nagyon jó könyveket lehetett kapni, itt alapoztam meg a saját könyvtáramat. Ginsberget¹³ biztos, hogy nem véletlenül vettem meg. Először a *Nagyáruház Kaliforniában* című kötetet csak úgy ráérzésre választottam, aztán pedig mindent elolvastam tőle. Malamudtól¹⁴ az *Új élet* és Singer¹⁵ könyvei voltak még meghatározó olvasmányélményeim ekkor. Nagyon szerettem olvasni.

Közben továbbra is a korábbi általános iskolai társaimmal barátkoztam, akik már gimnáziumba vagy szakmunkásképzőbe jártak. Engem sürgetett a család, hogy válasszak iskolát, de a gimnázium szóba sem jöhetett, hiszen 2,4-es volt az átlagom. Ahhoz, hogy bekerüljek, négyesen felül kellett volna teljesíteni. Abban az időben nehéz volt bejutni olyan iskolába, ahol normális szakmát lehetett tanulni, protekcióval mehettem volna csak fodrász- vagy varrónőképzőbe. Érdekes, ez Budapesten másképp volt, úgyhogy azt találtam ki, hogy elmegyek a fővárosba. Előtte már többször jártam ott, mert volt felnőtt barátom, akivel elengedtek a szüleim: reggel mentünk, este hazajöttünk. Ilyenkor jártam antikváriumba, míg vidéken azt sem tudtuk, hogy ez micsoda. Ezenkívül múzeumokban töltöttem még időt.

Fernbach Erika:

Mennyire volt rajtad családi presszió, hogy tanulj valamilyen szakmát?

Ujj Zsuzsi:

A szüleim mindenképp azt szerették volna, hogy járjak még iskolába. Ők munka mellett tanultak: a kommunista rendszer diszkriminálta őket. Ha ez nincs, akkor folytatták volna a hagyományt, és gazdálkodtak volna. Engem pedig – ahogy arról az imént szó is volt – a szüleim miatt diszkrimináltak. Szerették volna, hogy valami legyen velem, ne csak lézengjek elveszve. A mamám, ahogy említettem már, az Ofotértben dolgozott látszerészként, így azt találtam ki, hogy én is látszerész leszek, pedig nem igazán érdekelt az a szakma. Tulajdonképpen azt sem tudtam, mivel foglalkozik egy látszerész, ami fontos volt, hogy azt csak Pesten lehetett tanulni, így e mellett döntöttem. Ősztől fel is vettek a pesti látszerész iskolába, ami a mai MOM Parknál volt, a Magyar Optikai Művek mellett.

Kicsit koravénnek néztem ki, az első félévben nem tudta az osztályfőnököm, hogy velem mi van, mivel voltak olyan diákok, akik érettségi után jöttek szakmát tanulni. Engem is közéjük sorolt, úgyhogy egy darabig nem nagyon jártam az általános órákra, csak a szakórákra. Aztán kiderült persze, hogy nekem kellenek az általános tárgyak is. Úgy nézett ki a szakmunkás-oktatás, hogy heti két nap iskola, a többi pedig, a szombatot is beleértve, munkanap. Az első évben még tanműhelyben voltunk, utána pedig kiraktak minket az Ofotért-üzletekbe. Két dolgot csináltunk: volt a műhelymunka, amely során a szemüvegeket készítették, illetve volt a bolti munka. Nekem az utóbbi jobban ment, mert nem volt nagyon kézügyességem, és nem is érdekelt az egész. A boltban viszont jól elvoltam. Ha jött egy

¹³ Allen Ginsberg (1926–1997) amerikai költő, a beat-nemzedék egyik vezéralakja. Nagy hatással volt Hobóra is, aki lefordította és elénekelte egyes verseit is. Járt Magyarországon és fellépett Hobo-koncerten, sőt, a *Kopaszkutya* című film kezdőjelenetében is látható, ahol önmagát alakítja.

¹⁴ Bernard Malamud (1914–1986) amerikai író.

¹⁵ Isaac Bashevis Singer (1902–1991) zsidó-lengyel származású amerikai író. 1978-ban irodalmi Nobel-díjjal tüntették ki.

problémás vevő, sokszor engem küldtek oda, mert lassú voltam, meghallgattam mindenkit, kiszolgáltam, és nem volt panasz. Szerettem ott dolgozni.

Fernbach Erika:

Végül elvégezted ezt az iskolát?

Ujj Zsuzsi:

Igen, nagy nehezen. Négy és fél évbe telt a három helyett. Harmadikban megbuktam megint, de az év végi vizsgát augusztusban le tudtam tenni, igaz, a szakmunkásvizsgán ismét elhasaltam. Végül nagy nehezen sikerült elvégeznem az iskolát, szóval van egy szakmunkás oklevelem – kettes bizonyítvánnyal –, arról, hogy látszerész vagyok.

Fernbach Erika:

Látszerésként fizetést is kaptál ebben az időben?

Ujj Zsuzsi:

Amíg iskolás voltam, addig a szüleim támogattak. Először egy kedves néninél laktam a Kapás utcában, havi 300 forintot fizettem az ágybérletért. Egy szobában éltünk ketten, de nem sokat találkoztunk. Amikor aztán letelt az iskolaév, kiköltöztem Ráckevére egy barátnőmhöz, aki tizenkét évvel volt idősebb nálam, és ott laktam egy évig, onnan jártam be a városba autóstoppal reggelente, este meg HÉV-vel vissza.

Fernbach Erika:

A kamaszkor a legtöbb embernél nagyon impulzív, meghatározó időszak: milyen környezetben voltál, milyen emberek voltak ekkor körülötted?

Ujj Zsuzsi:

Szerelmek voltak mindig. *(nevet)* Az első pár év nem sikerült valami jól. Az iskolában lettek ugyan barátaim, de azt vettem észre, hogy a legtöbbjük nem is tudja, hogy a tanításon kívül van még valami Budapesten. Egy hónap után jobban ismertem a fővárost, jobban tudtam, melyik mozi hol van, mint ők. Szokták mondani a fővárosba érkezőkre, hogy „vidéki paraszt”, de nekem volt olyan osztálytársam aki suk-sükölt...

Volt egy házaspár, akiket még Veszprémből ismertem, szintén Budapesten éltek, ők voltak Durst Gyuriék.¹⁶ Ekkoriban Gyuri taxizott, a felesége meg főiskolára járt. Velük rengeteget jöttem-mentem. Az első dolog volt, amikor Budapestre érkeztem, és kicsomagoltam a Kapás utcában, hogy szólt a néni: ott jártak a Dursték, és mondták, hogy menjek a Toldi moziba hatra, mert balázsbelás¹⁷ filmeket vetítenek. Sok mindenre tisztán emlékszem ebből az időszakból: például, hogy hatos busszal mentem a Toldiba, 3,50 volt a jegy és az első sorban ültünk. Később dolgoztam is a Balázs Béla Stúdióban, és jobban megismertem ezeket a filmeket. Sok helyre elvittek Dursték, ahova később már önállóan is jártam.

Ebben az időszakban a popzene annyira nem érdekelt, és talán nem is volt annyi lehetőségem rá, hogy hallgassam. A hetvenes években dzsesszkoncertekre jártam, például a

¹⁶ Durst György (1951) Balázs Béla-díjas gyártásvezető, a Duna Televízió producere volt. A Mediawave alapítója, a Mediawave Alapítvány kuratóriumának elnöke. 1974 és 1996 között a Balázs Béla Stúdióban volt szervező, majd ügyvezető titkár. 1995 és 2011 között részt vett a Duna Műhely létrehozásában és működésében.

¹⁷ A Balázs Béla Stúdió (BBS) 1959-ben alakult kísérleti filmes stúdió, amely a cenzúra és az öncenzúra, a kompromisszumok nélküli kísérletezés lehetőségét adta meg a fiatal rendezőknek.

Marczibányi térre, de a Kapás utca sarkán¹⁸ is volt egy dzsesszklub, a belvárosban pedig az Építők Műszaki Klubjába,¹⁹ később pedig a Kassák Klubba.²⁰ És rengeteget jártam moziba.

Fernbach Erika:

Ekkor még mindig az írás, a költészet volt az álmod? Ezzel szerettél volna foglalkozni?

Ujj Zsuzsi:

Igen, általános iskolás korom óta írtam verseket, dalszövegeket pedig húsz éves korom óta írok. Éltem a pesti életemet, míg végül megismerkedtem valakivel, akivel szerelmesek lettünk egymásba, de Veszprémbe járt egyetemre. Ő volt Mátyási Sándor, akit Öcsinek hívtam, és aki később a férjem lett. Miatta, az ő biztatására a szakmunkásképző alatt elkezdtem egy esti gimnáziumot, emellett továbbra is dolgoztam az Ofotértben. A gimnáziumban voltam először esti-, majd levelező tagozatos, végül magántanuló lettem, ezt is több év alatt végeztem el. Húsz éves korom körül kellett volna érettségiznem.

Öcsi javaslatára, valamint azért, mert ő Veszprémbe járt egyetemre, hazaköltöztem, és az volt a terv, hogy én is tanulok, befejezem a gimnáziumot, és felvételizek az egyetemre. Hazajöttem tehát másfél évre, és úgy terveztük, hogy később együtt visszaköltözünk. De én mindent csináltam, csak nem tanultam. Mielőtt hazaköltöztem volna, Öcsi már a szüleimnél lakott, beleegyeztek, hogy legyen nálunk egy szobája, és így nem kellett albérletbe vagy kollégiumba mennie.

Fernbach Erika:

Tehát akkor visszaköltöztél Veszprémbe. Mivel foglalkoztál ekkoriban?

Ujj Zsuzsi:

Az volt az elsődleges cél, hogy tanulok, felkészülök a felvételire, és elmegyek valamilyen főiskolára vagy egyetemre, mivel volt egy nyomás Öcsi és a családja részéről, hogy szakmunkás nem kell a diplomások közé. Öcsit ez kevésbé foglalkoztatta, a családját kicsit jobban, de végül is engem is érdekelni kezdett, miért ne, gondoltam. De nem tanultam meg tanulni, ez volt az alapprobléma. Elmentem a felvételire, üldögéltem az írásbelin, aztán kijöttem, mert nem csináltam semmit a felkészülési idő alatt.

Fernbach Erika:

Melyik főiskolára felvételiztél?

Ujj Zsuzsi:

A Pécsi Tanárképzőre, de nem éltem meg kudarcként, hogy nem sikerült. Öcsi meg egy barátnőm biztattak, hogy jelentkezsek a Színművészetre is, mert tudták, hogy gyerekkoromban színésznő akartam lenni. Nem a saját ötletem volt, nem öltöztem túl nőiesen, farmerben, ingben, pólóban jártam. Ma már tudom, hogy milyen nagy felkészülés kell ahhoz, hogy egyáltalán esélye legyen valakinek túljutni az első fordulón. Megpróbáltam, de láttam, hogy ott egészen más emberek vannak, mint akik nekem normálisnak tündek. A velem

¹⁸ A legendás Budai Táncklub (Budapest, II. kerület Kapás utca 55.), ahol Jazz pódium néven az 1960-as évek elejétől az 1970-es évek végéig szombatoként dzsesszklub működött például a Rákfogó zenekar fellépéseivel. Ma Berczik Sára Budai Táncklub néven működik.

¹⁹ A Petőfi Sándor utcai dzsesszklub (Építők Műszaki Klubja, Budapest, V. kerület, Petőfi Sándor utca 5.) a hatvanas-hetvenes években a hazai dzsesszélet legelső helyszíneinek egyike volt.

²⁰ Az Uzsoki utca 57. alatt található Kassák Klub Zugló első, kerületi fenntartású művelődési központja volt; 1968-ban kezdték építeni.

egykorúak, de a nálam fiatalabbak is már nők voltak, nem lányok. Be kellett mennem egy terembe, már nem emlékszem, hogy kik felvételiztettek. Le kellett vennem a szemüvegemet, nem láttam jól, zavaró volt az egész helyzet. Megköszönték, én is megköszöntem, ennyi volt. Tehát megpróbáltam, mert mások mondták, de nem ez volt az én utam. Akkoriban leginkább kallódtam tehát.

Fernbach Erika:

Ebből az időszakból volt még valami meghatározó élmény számodra?

Ujj Zsuzsi:

Igen, mégpedig az, hogy beleszerettem valakibe Öcsi mellett, aki egyébként nem csinált semmit, otthon festegetett, gitározgatott, gördeszkázgatott. Lakótelepi kicsapott gyerek volt, kábítószerezett, mákteát használt. Mivel gitáron játszott, én pedig mindenképpen fel akartam kelteni az érdeklődését, ezért elkezdtem dalokat írni. Az *Oldalra néztem* és a *Nem is tudom, egy hajnalon* című számok ebből az időből származnak. Volt öt-hat dalom, leginkább blues-sémák, amiket szöveggel és dallammal elő tudtam adni neki. Digó volt egyébként a beceneve a fiúnak. Közben becsatlakozott egy másik fiú, aki dobolt. Egyszer jöttünk össze hármasban, és zenéltünk, és ennyi volt az egész. Mindkét fiú nagyon enervált volt, a dobos alkoholista, Digó drogos, én még akkor egyik sem. Szerettem volna csinálni valamit, de velük nem lehetett, viszont egy jó repertoárnyi dal már összeállt.

Fernbach Erika:

Ezután mihez kezdte?

Ujj Zsuzsi:

Visszaköltöztem Budapestre. A zenélés ekkor „elaludt”, dalokat írtam tovább, de nem voltak ambícióim ezzel kapcsolatban, csak úgy születtek. Digóval nem volt köztünk testi kapcsolat, de én szerelmes voltam belé, ettől pedig Öcsi szenvedett, és ő is próbált nyitni mások felé. Nagyon hülyék voltunk, de nagyon szerettük is egymást.

Ekkor nem voltam már az Ofotértnál, hanem alkalmi munkákból tartottam el magam. Dolgoztam például az Országos Pedagógiai Intézetnek, akik rendszeresen adtak kérdőíveket, azokkal jártam az országot. Sokat mentem Pécsre, ott rengeteg munka volt, mert elkezdtek egy lakótelepen egy oktatási kísérletet, így gyakorlatilag fél évente kérdőíveztek. Nagyon megszerettem akkoriban Pécsset, ahol már korábban is jártam amúgy, egy plátói szerelem miatt. Amikor nem az országot jártam épp, bekapcsolódtam a kérdőívek feldolgozásába is. Volt úgy, hogy egy-két hónapig nem volt munka, de amikor beindult, akkor sok pénzt lehetett vele keresni. Öcsi meg folyamatosan dolgozott.

Egy idő után szülői nyomásra összeházasodtunk. Az ő családja tehetősebb volt, és gondolták, hogy segítenek nekünk lakáshoz jutni Budapesten, ha hivatalossá tesszük a kapcsolatunkat. Igazából akkor házasodtunk össze, amikor már nem kellett volna. De végül is lett lakásunk, habár ebben az időszakban már neki is volt valakije, meg nekem is.

Fernbach Erika:

Mennyi ideig voltatok együtt, és mennyi ideig tartott a házasságotok?

Ujj Zsuzsi:

Együtt voltunk hat-hét évig, ebből három évig voltunk házasok. 1981-ben már közösen utaztunk Lengyelországba, a szükségállapot idején – először nem is akartak útlevelet adni nekünk. Valójában Nyugat felé szerettünk volna menni, de három évente kaphattunk csak

útlevelet. 1984-ben házasodtunk össze, és 1987-ban már váltunk. Akadtak jó részei, de voltak közben rosszabb időszakok is, ilyenkor téptük egymást. De a mai napig jóban vagyunk.

Fernbach Erika:

A Balázs Béla Stúdió meghatározó volt számodra: hogyan kerültél kapcsolatba ezzel a filmes közeggel?

Ujj Zsuzsi:

Durst Gyurit Dárday István²¹ vette fel a Balázs Béla Stúdióba, titkárnak. Amikor visszaköltöztem Budapestre, Gyuri már a BBS-ben dolgozott, és úgy harminc évig ott is maradt. Rajta keresztül ismertem meg Forgács Pétert,²² aki keresett valakit az egyik produkciójához, így először neki kezdtem dolgozni. A Balázs Béla Stúdióban csinálta a munkáit ő is. Tulajdonképpen Gyurit és Forgácsot ismertem tehát, viszont nagyon hosszú ideig úgy dolgoztam Forgácsnak, hogy hivatalosan nem a Stúdió volt a megbízóm.

A rendszerváltáskor érezte Gyuri is, hogy váltani kell, úgyhogy megalapította a Balázs Béla Stúdió Alapítványt, hiszen előtte az államé volt a Balázs Béla Stúdió. Ekkor én az alapítványban lettem munkatárs, és innentől mindenkinek dolgoztam, aki ott volt. Időnként takarítottam, máskor archívumot rendeztem. Akkor már bejött a videotechnika is, szélesebb körbe el lehetett juttatni a filmeket VHS-kazettán, nem kellett hozzá se mozigépész, se mozigép. Ezért nagyon sok filmet át kellett írni videóra, könyvtárat kellett készíteni ezekből, valamint rendszerezni kellett az adatokat. Én tehát a Balázs Béla Stúdiónak csináltam a digitális videóarchívumát, miközben Forgács Péterrel is dolgoztam a *Privát Magyarország* című sorozaton. Péter amatőr filmeket gyűjtött, ezeknek a videóra történő átírását intéztem én. Tóth János²³ operatőr hozta a saját gépeit, azokról a falra vagy egy rajzlapra vetített, én pedig beállítottam a kamerát és felvettük. Nagyon egyszerű módon dolgoztunk, de ezeket a filmeket nem is lehetett nyúzni, mert volt, hogy negyven évig nem nyúlt hozzájuk senki, és nagyon törekenyek voltak, szét is eshettek akár a kezünkben.

Kurucz Marcival²⁴ is dolgoztam, aki úgy lett filmrestaurátor, hogy bár Magyarországon nem volt még ilyen típusú képzés, ő autodidakta módon mégis megtanulta, hogyan lehet helyreállítani a felvételeket. Tehát elég sok mindent magamba szívtam a Balázs Béla Stúdióban. Kreatív munkát nem végeztem, de mindig besegítettem másoknak.

Emlékszem például, hogy Menyhárt Jenő²⁵ nem sokkal a rendszerváltás után ment el Amerikába, és előtte szeretett volna valami nyomot hagyni, mert véglegesnek gondolta a távozását. Többek között a Balázs Béla Stúdió támogatásával szerveztek ezért egy koncertsorozatot, amit hat kamerával vettek fel, ebből kellett előválni egy anyagot. Nagyon nehéz munka volt, mert közel 100 forgatott óra állt rendelkezésre, és hát Jenővel sem volt egyszerű. Elsőre érdekes projektnek tűnt, de egy idő után rabszolgamunkává vált, két-három hónapos feladatnak indult, és majdnem egy év lett belőle.

²¹ Dárday István (1940) Kossuth- és Balázs Béla díjas filmrendező, forgatókönyvíró.

²² Forgács Péter (1950) médiaművész, álló- és mozgóképkészítő, legismertebb munkája a *Privát Magyarország* című sorozat, amely 1930-as, negyvenes, ötvenes években készült amatőr filmekre alapul. Az 1983-ban alapított Privát Fotó és Film Archívum vezetője. Számos fesztiváldíjat nyert el, videóinstallációit amerikai és európai múzeumok, galériák mutatták be.

²³ Tóth János (1930–2019) a Nemzet Művésze címmel kitüntetett, Kossuth- és Balázs Béla-díjas operatőr, filmrendező, dramaturg.

²⁴ Kurucz Márton filmkutató, restaurátor.

²⁵ Menyhárt Jenő (1959) gitáros, énekes, dalszövegíró, az 1980-as évek zenei underground szcénájának meghatározó alakja. Alapító tagja az URH és az Európa Kiadó zenekaroknak, ezenkívül a Trabantban és a Balaton együttesben is játszott. Saját zenekara az Európa Kiadó, amelyet a 2010-es években újra aktivizált és ismét koncertezni kezdtek.

Fernbach Erika:

Térjünk át a fotózásra: miért kezdte fényképeket készíteni önmagadról?

Ujj Zsuzsi:

Az előzményeket mindenképp el kell ehhez mondanom. Balatonfüreden volt egy nagy koncert, egy kétnapos rendezvény, underground zenekarok léptek fel. Durst Gyuri mutatott be itt Halász Istvánnak,²⁶ akivel aztán elkalandoztunk az éjszakába. Hosszabb viszonyunk lett, miközben együtt éltem Öcsivel, Istvánnak meg felesége volt. Úgy mutatkozott be, hogy fotóművész, és a belvárosban van műteremlakása. Lehetett akkor 29 éves, szóval elég nagyképű volt.

Valóban a belvárosban élt, sokan jártak föl hozzá, de műteremlakásról nem beszélhetünk. Az édesanyjának volt a Kossuth Lajos utcában egy első emeleti lakása, a földszint és az emelet között pedig egy pince, amit nagyon szépen megcsinált, három helyiségből állt, de csak egy ablaka volt. A feleségének itt volt a kerámiaműhelye, itt dolgoztak tehát. Halászon keresztül sok fotóssal kerültem kapcsolatba. Arrafelé lakott Várnagy Tibor,²⁷ aki a Liget Galériát vitte. Ő képzőművész volt, akkoriban kezdett fotózással foglalkozni, és gyakran átvárt Istvánhoz. Ebben az időszakban elég sok kiállítást néztem meg a Liget Galériában.

Ekkoriban érkezett Magyarországra egy amerikai kurátor, John P. Jacob,²⁸ aki a kelet-európai fotózást kutatta. Felmentünk egyszer vele Széphelyi György²⁹ művészettörténész lakására, aki egyszer csak előhúzza egy sufniból Hajas Tibor³⁰ képeit. Hajas fotóitól egyszerűen lehidaltam, annyira szíven ütöttek. Nagy felismerés volt nekem, hogy másra is lehet használni ezt a médiumot, mint amit a környezetemben láttam addig. Szóval, hogy nemcsak szocio- és portréfotózás létezik, hanem meg lehet valósítani egy képpel egy koncepciót. Ez olyan hatással volt rám, mintha gyomorszájon rúgtak volna.

Halász ebben az időben elment Franciaországba, mert miután elvált a feleségétől, világot akart látni. Én pedig még sem fizikailag, sem lelkileg nem váltam el Öcsitől, viszont úgy éreztem, hogy Halász elhagyott. Végül nem jött ott össze neki semmi, és hazaköltözött. Hajas Tibor munkái, a nagyapám halála, Halász árulása, az elhagyás, elutazás, és az eleve furcsa kapcsolat, szóval ez az egész élethelyzet meggyűlt bennem, és olyan hatással volt rám, hogy tennem kellett valamit. Kölcsönkértem ezért egy fényképezőgépet, és elkezdtem magamat fotózni. Volt egy ismerősöm, aki járt időnként Párizsba, vele küldözgettem a képeket Halásznak, hogy „cseszd meg”.

Fernbach Erika:

²⁶ Halas István (1952), névváltozat Halász István. Az 1970-es évektől foglalkozik fotó- és képzőművészettel. 1972 és 1975 között a Szépművészet Múzeum könyvtárában dolgozott; 1975 és 1977 között a Magyar Nemzeti Galéria fotósa, közben elvégezte a fényképész szakiskolát; 1977-ben a Pannónia Filmstúdió; 1979-ben az MTI fotósa. Ettől az évtől szabadfoglalkozású fotóművész. 1983-ban a Liget Galéria programjainak résztvevője, segítőtje. Rajzokat, videómunkákat és fotókat egyaránt készít. 1986-tól a Magyar Fotóművészek Szövetsége tagja; 1987-től F fiatal Fotóművészek Stúdiója; annak időleges felosztása után az Egyesült Képek Egyesülete (EKE) alapítója, vezetője; Balogh Rudolf-díjas.

²⁷ Várnagy Tibor (1957) képzőművész, galériavezető és kurátor. Az 1980-as évektől az alternatív művészeti törekvések képviselője, a Liget Galéria vezetője annak 1983-as alapítása óta.

²⁸ John P. Jacob (1957) amerikai író és kurátor, aki Olaszországban és Venezuelában nőtt fel. Művészi pályafutása során számos kelet-európai és szovjet művésszel dolgozott együtt, majd művészi karrierje mellett kurátorként kezdett el működni, és többek között a korábbi kapcsolatai révén többször járt a kommunista blokk országában. 1988-ban a Liget Galériában volt az utolsó egyéni kiállítása *I'm trying to See* címmel.

²⁹ Széphelyi F. György (1949–2014) művészettörténész. Szakterülete a művészettörténet-tudomány módszerei, a barokk művészet és a magyar újkor, valamint testvére, Hajas Tibor munkássága.

³⁰ Hajas Tibor (1946–1980) képzőművész, performer, költő, filmrendező. A képzőművészettel autodidakta módon kezdett el foglalkozni, a magyarországi performanszművészet megteremtője.

Kaptál tőle valamilyen reakciót?

Ujj Zsuzsi:

Sose dicsérte a munkáimat. Én nem értettem a fotózáshoz, úgyhogy amikor megcsináltam az első sorozatot, elvittem Várnagynak, hogy hívja elő, mert azt sem tudtam hogyan kell azt csinálni. Nem akartam elrontani a képeket, mert fontosak voltak nekem. Nem is azért, hogy valaha publikálják majd őket esetleg, hanem inkább, mert személyes ügy volt ez számomra. Tibi segített tehát az előhívásban, aztán, amikor visszajött, Halász is segédkezett.

Egyébként nem fényképeztem állandóan, nem is volt fotóapparátusom sem, hanem rohamokban tört rám ez az egész. Először egy cédulára írtam le, amit vizionáltam, és mikor elég „kép” gyűlt össze, kölcsönkértem valakitől a fotófelszerelést és megcsináltam őket. Így jöttek ki ezek a sorozatok, nem volt benne semmi tudatosság. Emocionális lény vagyok.

Fernbach Erika:

Ezután mégis bemutattad a képeidet. Hogyan kerültek a publikum elé a fotók?

Ujj Zsuzsi:

A képeket mindig megmutattam Várnagynak. Egyszer lett egy lyuk a Liget Galéria programjában, mert az egyik kiállító nem készült el az alkotásaival, és helyette az én fotóimat mutatták be. Ez 1987 novemberében volt. „Első Kiállításnak” neveztem el ezt az alkalmat, pedig még akkor sem éreztem úgy, hogy lesz folytatás, de mivel volt a tarsolyomban egy rakás dal és dalszöveg, meg voltak képek is, gondoltam, hogy most egyszerre mindent megmutatok. A fotók 70x100-as nagyításúak, amik akkoriban szinte óriásplakátnak számítottak, nem volt szokványos az ekkora méretű kép. Hat-hét darab készült ezekből, ezzel volt tele a Liget Galéria. Csináltam egy füzetet is, amelyben az egyik oldalon dalszövegek voltak, a másikon meg fotók. Ez a kiadvány illegálisan jelent meg, és sok pénzembe került. Kottát sem tudtam olvasni – azóta sem tudok –, de egy-két dalt fölénékeltem kazettára, és az akkori sógoromat megkértem, hogy illusztrációképpen kottázza le a dalokat, és a kották is bekerültek a füzetbe. Megkerestem Digót, aki miatt elkezdtem dalokat írni, és megkértem, hogy adjon elő velem párat a kiállításmegnyitón. Hát, ne tudd meg hogy mi volt ott. *(nevet)* Próbá nélkül léptünk fel, és meghívtuk Gasner Jánost³¹ és Vető Jánost³² is. Térdeltem közepem, néztem a szövegeket, Digó meg biztatott, így volt bő fél órán keresztül.

Vékony dokubrom papírra készültek a nagyítások, amit tekercsben lehetett kapni. Hogy legyen valami tartása a papírnak, talán vászonra raktuk fel a képeket. Lement a koncert, és miután befejeztem az éneklést, mások is elkezdtek játszani, mivel több zenész jelen volt. Ez a rész már nagyon jól sikerült, csak közben elkezdtek lemállani a képek a falról, mert rosszul rögzítettük őket. Eléggé világvége-hangulat kerekedett.

Mindez a zene miatt is érdekes, mert ez volt az első nyilvános koncertem. Spenót³³ is részt vett ezen a megnyitón, akit zenészként ismertem korábban is, de ott egyből megtetszett nekem. Két hétig tartott a kiállítás, és annyira lelkesek voltunk a megnyitó miatt, hogy szerettük volna, hogy legyen egy finisszázs is. Mivel a megnyitó eléggé botrányosra sikerült,

³¹ Gasner János (1955–2009) a magyar underground egyik legjelentősebb gitárosa volt az 1980-as, 1990-es években, játszott az Európa Kiadóban, az Orkesztra Lunában, majd a Sziámi együttes egyik alapembere lett.

³² Vető János (1953) képzőművész, fotóművész, videóművész, zenész. A hatvanas évek végétől a neoavantgárd fotóművészet és képzőművészet, és az alternatív zenei kultúra fontos alakja, nemzetközileg ismert művész. Közreműködött a Kex egy-egy koncertjén, de Hajás Tibor állandó munkatársa, asszisztense is volt. 1981-ben alapította meg a Trabant zenekart Lukin Gáborral és Méhes Mariettával.

³³ Tóth Zoltán (1964) az 1980-as években a Spenót zenekarban, az Európa Kiadóban és az Ági és Fiúkban zenélt, aztán jött a Csókolom, végül a Puszi zenekar. 1993-ban létrehozta a Hajtás-Pajtás biciklis futárcéget, amellyel új modellt hozott a piacra, hiszen korábban nem voltak jelen biciklis futárok Budapesten.

Vető és Gasner nem annyira támogatták az ötletet. Végül Spenót és Szineg Ildikó³⁴ vállalta a fellépést, úgyhogy két héten keresztül négyesben készültünk a zárókoncertre. Spenót dobolt, Digó gitározott, Szini meg basszusgitározott, így ez a négy-öt számos fellépés már egészen hallgathatóra sikeredett. És tulajdonképpen ennek hatására fordultam a zene felé.

Mindez, mint mondtam, 1987-ben történt, de az együttes csak 1991-ben alakult meg, mert én sokáig nem gondoltam arra, hogy zenekarom legyen. A *Ligeti slágert* megírtam magamnak, Zalka Imi³⁵ – szintén fotós és hobbiszinten gitáros – pedig kísért. Elhagytam Halászt, Imi pedig elvált a feleségétől, együtt jártuk az éjszakát. Ekkor mondta nekem Imi, hogy kezdjünk magunkkal valamit, csináljunk zenekart. Megkerestem Spenótot, hogy jöjjön-e gitározni, ő meg szólt Babler Hédinek,³⁶ aki filmrendező szakra járt, és több zenekarban is játszott akkoriban. Lementünk a Filmművészeti Főiskola tornatermébe, és Imivel előadtuk, amit tudtunk. Hédinek nem tetszett, Spenót meg maradt. Így kezdődött a Csokolom zenekar.

Fernbach Erika:

Kanyarodjunk vissza még egy pillanatra a fotózáshoz: a képeid nemzetközi kiállításokra is bekerültek, a bécsi MUMOK-ban megrendezett *Gender Check* című kiállításon három képedet is lehetett látni, 2012-ben pedig a londoni Tate-ben megnyílt *A Bigger Splash – Painting after Performance Art* című csoportos tárlaton szerepelt a *Trónusos* című munkád. Hogyan kerültek ezek a nem kifejezetten a publikumnak szánt fotók ezekre a rangos kiállítóhelyekre?

Ujj Zsuzsi:

A korábban említett amerikai kurátor, John P. Jacob többször járt Magyarországon, mivel kelet-európai fotókkal foglalkozott. Csehszlovákiába és Lengyelországba is gyakran utazott, ő hozott külföldi kapcsolatokat Várnagynak. Tasakban vitte ki a fotókat Amerikába, de közben szervezett Kelet-Európába is csoportos kiállításokat, voltak benne lengyelek, osztrákok, kelet-németek, csehek, magyarok. Nekem Magyarországon harminc év alatt mindössze két kiállításom volt, mindkettő a Liget Galériában, az egyik a már említett 1987-es, a másik pedig 1991-ben. Ezután el is temettem az egészet, nem foglalkoztam többet a fotózással. Úgy voltam vele, hogy nekem ez akkor jól jött, nagyon kellett, a túlélésben segített. És ahogy mondtam is már, tulajdonképpen átálltam egy másik „anyagra”, dalszövegeket kezdtem írni megint. A képek és a dalszövegek ugyanarról szólnak ráadásul, csak más technikával.

Magyarországon Várnagy Tibin kívül nem foglalkozott a képekkel senki 1987 és 2009 között, a hivatalos kánonba sosem kerültem be. 2009-ban a bécsi MUMOK rendezett egy nagy kelet-európai kiállítást, ahova András Edit művészettörténész állította össze a magyar alkotásokat, és az én fotóimat is beválogatta. Készült egy album is a tárlat anyagából, amelyben egy egész oldalt kaptam a *Trónusos* című képpel. A Tate Modern kurátora ezt a katalógust látta, ennek alapján válogatott be az általam említett, 2012-es kiállításra.

Az, hogy az utóbbi években valamennyire ismert lettem, nagyban köszönhető a MissionArt Galériának is. 2010-ben elővetették velem az összes képemet, és kiadtak a munkáimról egy 200 oldalas albumot. Ők foglalkoznak a fotóimmal azóta is, a segítségükkel fedeztek fel újra Magyarországon a képeimet. Hogy 2012 óta ismét látható vagyok itthon is, a MissionArt Galéria nélkül nem valósulhatott volna meg.

³⁴ Szineg Ildikó a Kampec Dolores zenekar basszusgitárosa.

³⁵ Zalka Imre fotográfus. 1998 óta vándorfényképészként járja Magyarországot. A Magyar Képzőművészeti Egyetem, és a Budapesti Művészeti Egyetem tanára.

³⁶ Babler Hédi rendező, operatőr, vágó. Szerepelt a *Rám csaj még nem volt ilyen hatással* című 1994-es filmben. Saját rendezésű munkája a *Celine* című film.

Fernbach Erika:

Kanyarodjunk most el a fotózástól, hiszen az is izgalmas, hogy a nyolcvanas években kapcsolatba kerültem a demokratikus ellenzékkel.

Ujj Zsuzsi:

A demokratikus ellenzékkel már akkor kapcsolatba kerültem, amikor Pécsre jártam kérdőívezni. Az Országos Pedagógiai Intézetben Matern Éva³⁷ volt a „főnököm”, és Solt Ottiliával,³⁸ a SZETA³⁹ az egyik alapítójával, valamint Nagy Bálinttal⁴⁰ a *Beszélő*⁴¹ munkatársával is dolgoztam, és én is OPI-ban vásároltam szamizdatot.

A SZETA-val egyszer kerültem közvetlen kapcsolatba: 1987 előtt jött hat-hét lengyel művész a Liget Galériába, akik nálam laktak. Robakowski⁴² kívül iszonyúan szegények voltak, a saját pénzükön utaztak, és tulajdonképpen Várnagy Tibi volt a vendéglátójuk. A végén nem tudtuk már enni adni nekik, így felkerestem a SZETA-t. Mondták, hogy ilyen célra nem szoktak pénzt adni, de most az egyszer kivételt tesznek.

A rendszerváltás előtt a Balázs Béla Stúdióban, illegálisan működtetett a Fekete Doboz Alapítvány⁴³ egy a szamizdat videofolyóiratot. Amikor elkészült valamilyen anyaguk, akkor itt vetítették le, a Fekete Doboz egyik munkatársa, Elbert Márta⁴⁴ pedig gyártásvezetőként is dolgozott a BBS-ben. Kaptak külföldről támogatást, de nagyon sokáig a Stúdió gépeit használták, amíg nem volt saját felszerelésük. Tehát itt is találkoztam az ellenzékkel, illetve azzal, hogy van más, mint a hivatalos állami kánon. Később dolgoztam is az Fekete Doboz Alapítványnál, mint titkárnő-kisegítő. A válás után délelőtt titkárnő voltam náluk, délután takarítónő és archívumkezelő a Balázs Béla Stúdióban, hétfévente pedig vágó-asszisztens a Fekete Dobozban. Úgy gyógyultam ki a válásból, hogy hónapokon keresztül éjtnappallá téve dolgoztam.

Fernbach Erika:

Hogy látod, az állambiztonság figyelemmel követte a tevékenységeket?

Ujj Zsuzsi:

³⁷ Matern Éva közgazdász, szociológus, a *Beszélő* munkatársa.

³⁸ Solt Ottília (1944–1997) szociológus, politikus, az SZDSZ alapító tagja. 1967-ben kezdett el a szociológusként a Gazdaságkutató Intézetben dolgozni, majd az 1971-től Fővárosi Pedagógiai Intézet néven működő intézmény szociológiai csoportjában tevékenykedett. Az 1970-es években a magyar társadalom legszegényebb rétegeit kezdte el kutatni, majd 1979-ben létrehozta a Szegényeket Támogató Alapot (SZETA). 1988-ban a Szabad Kezdeményezések Hálózat ügyvivője lett, majd a rendszerváltás után az SZDSZ színeiben parlamenti képviselő 1990 és 1994 között.

³⁹ A Szegényeket Támogató Alap (SZETA) 1979 októberében alakult magyar civilszervezet volt, amely a kommunista rendszer viszonyai közt ellenzékinek és illegálisnak számított, mivel létrehozásában a hatalom nem játszott szerepet, és hozzájárulását nem kérték. A magyar demokratikus ellenzék legfontosabb mozgalmá volt. Elődjének tartja a Szabad Demokraták Szövetsége.

⁴⁰ Nagy Bálint (1949) Ybl- díjas építész. 1979-ben ellenzéki tevékenysége miatt elveszíti építési munkáját, és innentől kezdve tíz éven át ácsként dolgozott. 1980-ban a SZETA alapító tagja, 1981 és 1984 között a *Beszélő* szamizdat folyóirat alapító szerkesztője. 1991-ben alapíthatott saját építészirodát.

⁴¹ A *Beszélő* liberális politikai és kulturális folyóirat volt, mely 1981 októberétől 2012 decemberéig jelent meg, a nyolcvanas években végig szamizdatként, azaz illegális publikációként, mint a Kádár-korszak első és legtekintélyesebb cenzúrázatlan folyóirata. Első száma az ötvenhatos forradalom 25. évfordulójára készült.

⁴² József Robakowski (1939) lengyel kísérletifilm-rendező és fotóművész, a lengyel videoművészek első generációjához tartozik.

⁴³ 1988-ban alakult, az első hazai független filmes-videós csoport, amely a rendszerváltás előtt aktív résztvevője és dokumentálója volt a magyarországi eseményeknek. Ennek révén az államilag elhallgatott eseményeknek és személyeknek adott egy alternatív nyilvánosságot.

⁴⁴ Elbert Márta rendező, forgatókönyvíró, gyártásvezető. A *Fekete Doboz* egyik alapító szerkesztője, majd annak szerkesztője, riportere, producere közel 130 film kapcsán.

Nem hiszem, hogy megfigyeltek volna minket, akkora ászok nem voltunk. Emlékeim szerint mindössze egyszer voltak rendőrök a Liget Galériában, Milán Knížák⁴⁵ kiállítása kapcsán.

Öcsi utánajárt annak, hogy megfigyelték-e, de nem talált erre vonatkozó adatot. Ha róla nincs, akkor gondolom, hogy rólam sem lehet. Az egyik barátomról kiderült, hogy besúgó volt, pedig tőle is kaptam szamizdatot, sőt, ő vezetett el az ellenzékhez, tőle tudtam meg, hogy egyáltalán van ilyen. Nem is olyan régen tudtuk meg, hogy jelentéseket írt.

Fernbach Erika:

Milyen ellenzéki eseményeken vettél részt?

Ujj Zsuzsi:

Az Óra utcában, Jávor István⁴⁶ lakásán voltak nem hivatalos előadások, amelyeken ötvenhatos politikusok vagy különböző értelmiségiek, filozófusok beszéltek.

Fernbach Erika:

Ennek fényében nem gondolod, hogy rólad is lehetett feljegyzés?

Ujj Zsuzsi:

Nem tudom, ha egyszer majd oda jutok, akkor utánanézek. Érdekes lenne azért...

Fernbach Erika:

A rendszerváltás mit jelentett számodra? Milyen változást hozott neked?

Ujj Zsuzsi:

Mivel engem nem üldöztek, a saját életemben nem hozott nagy változást. Nekem tulajdonképpen már az nagy nyitás volt, hogy Veszprémből eljöttem Budapestre, a főváros jelentette nekem a szabad levegőt.

Ami lényeges, hogy a rendszerváltás előtt és után sem voltam ott, ahol a pénzt osztják, így aztán nem éltem jobban 1989 után sem. Nyilván ez generációs kérdés is: egy nálam tíz évvel idősebb ember súlyosabb dolgokat tudna mondani a rendszerváltás előtti időkről. Én tulajdonképpen csak az általános iskolában éreztem, hogy „rendszerellenes” vagyok, ott próbálták meg elvenni tőlem a lehetőségeket. Pap János,⁴⁷ az MSZMP Veszprém megyei első titkára, aki itt élt a városban és országosan hírhedt kommunista volt, el tudta volna venni tőlem a lehetőségeket, de Pesten ezt nem éreztem, és nem is igazán foglalkoztam a politikával.

Fernbach Erika:

A rendszerváltás után, 1991-ben alakult meg a Csókolom zenekar, honnan jött az együttes neve?

Ujj Zsuzsi:

⁴⁵ Milán Knížák (1940) cseh performanszművész, szobrász, zenész, grafikus, művészeteoretikus, aki a kommunista érában államellenesnek számított Csehszlovákiában, és rendőri megfigyelés alatt állt.

⁴⁶ Jávor István (1948) fotós, filmgyári standfotós, később operatőr és dokumentumfilm-rendező, az 1980-as években a demokratikus ellenzék tevékenységének egyszerre résztvevője és dokumentálója: a Hétfői Szabadegyetemek egyik szervezője és 1979-től kezdve házigazdája, az 1987-ben induló *Fekete Doboz* szamizdat videofolyóirat alapítója, egyik vezetője.

⁴⁷ Pap János (1925–1994) magyar kommunista politikus, belügyminiszter 1961 és 1963 között.

Ezt mindig megkérdezik tőlem, remélem, most is ugyanazt válaszolom. (*nevet*) Az biztos, hogy nem én találtam ki, mostanra már megbarátkoztam vele, de még most sem igazán. Mindenképpen olyan zenekarnevet szerettem volna, ami a szerelemmel kapcsolatos. A Kiss-t elvetettük, az amerikai Kiss⁴⁸ miatt, magyarul pedig lehetünk volna Csók zenekar, mint ahogyan van holland Csókolom zenekar, amelyik népzenezt játszik.

Az első fellépésre kellett nevet választanunk, és akkor a Kisbalta, Gyémánt is felmerült, de a fiúk felszították, hogy a Csók helyett legyen Csókolom, ami szerintem kicsit bumfordi, de hát ez lett végül. Az Ujj sem egy káprázatos családi név, de megszoktam, a Csókolom nevet is elviselem.

Fernbach Erika:

Hogy vettétek fel az első albumotokat 1993-ban?

Ujj Zsuzsi:

Tizenegy szám van azon a lemezen, az A oldalra olyan dalok kerültek, amelyeken Zalka Imi és Spenót akusztikus gitáron játszik, és otthon, házi stúdióban meg tudtuk oldani a felvételüket. A B oldalon viszont már elektromos hangszerrel játszott számok vannak. Spenótnak volt egy ismerőse a Magyar Rádióban, és egy éjjel be tudtuk menni felvenni a dalokat, este nyolctól reggel hatig volt szabad a stúdió. Mivel kevés volt az idő, mindenki egyszerre játszott, tehát úgy, mintha élő felvétel lenne. Egy számot ki is kellett hagynunk, mert olyan sokat ittam, hogy már nem voltam képes énekelni. Előtte Reich Péter⁴⁹ csinált egy filmet, ahhoz is stúdióztunk, és annak a felvételét használtuk végül az *Oldalra néztem* című számnál, ezt nem a Rádióban vettük fel. A lemez címe *2021831*, ez volt a telefonszámom, ami akkor szűnt meg, amikor eljöttem Pestről.

Fernbach Erika:

Hogyan születtek a dalok a Csókolom zenekarban? Te hoztad a szövegeket, Spenót pedig a zenét?

Ujj Zsuzsi:

Megvoltak a szövegek, és el is tudtam énekelni ezeket, a többieknek pedig ki kellett találnia, hogy mit játszanak hozzá. A B oldalon van olyan szám, amelyikben Imi szólózik, Zoli basszusgitározik, tehát még ezt is cserélgették. Az első lemezre zömmel már meglévő dalok kerültek, ezeket játszottam korábban, a Csókolom zenekar nélkül is. Kivéve a *Négy évszak* és az *Elmúlt a nyár* címűeket, amelyekhez Zoli adta a zenét és nekem kellett megírnom hozzájuk a szöveget. Ez elég sokáig tartott.

Fernbach Erika:

A 1990-es években az underground hazai színtér egyik meghatározó zenekara lett a Csókolom. Hogyan láttad belülről ezt a szcénát és a zenekarodat?

Ujj Zsuzsi:

Én nem éreztem, hogy meghatározó zenekar lettünk volna, se azt, hogy sikeres lenne az első lemezünk, annak viszont örültem, hogy megcsináltuk. Abban az időben elég sok zenekar működött, nem volt annyira feltűnő ez a lemez. Ezt mondjuk a rendszerváltás hozta, hogy már ki lehetett adni egy kazettát. Persze kaptunk hozzá segítséget, mert mi nem tudtuk volna megoldani. Volt a Balázs Béla Stúdióban egy munkatársam, Hollós Péter, aki

⁴⁸ Amerikai hard-rock együttes, amelyet 1973-ban alapítottak.

⁴⁹ Reich Péter (1963) számos hazai film producere, 2006-ban a Magyar Filmszemlén a *Fehér tenyér* című filmért társaival a legjobb produceri díjat is elnyerte.

gyártásvezetőként dolgozott, vagyis tulajdonképpen menedzser, pénzszerző ember volt. Ő hajlandó volt befektetni abba, hogy legyártassa a masterkazettát, amiről a sorozatgyártás ment. A borító is eléggé „csináld magad” módon készült, igazi „házikiadás” volt tehát ez.

Fernbach Erika:

Spenót révén kerültetek be a zenei közegbe? Sokat koncerteztetek?

Ujj Zsuzsi:

Volt egy Hold nevű hely, a Picasso a VI. kerületben vagy az FMK, ahol fel tudtunk lépni. Nem igazán volt tér, nem volt sok helyszín. Megalakult a zenekar, de én arra sem gondoltam, hogy közönség előtt kellene játszánunk. Korábban is beértem a próbákkal meg azzal, hogy Imi kísért gitáron. Már azt is ő forszírozta, hogy keressünk még embereket, és legyen zenekar. Lett, és elkezdtünk koncertezni is, aztán a fiúk mondták, hogy csináljunk lemezt. Benne voltam mindenben, amit kitaláltak, magamtól viszont nem jutott eszembe, hogy mit kéne csinálni.

Fernbach Erika:

Az első lemez után és a koncertek mellett mégis készült egy új album. Hogyan született meg ez a második anyag?

Ujj Zsuzsi:

1994-ben jelent meg az első kazettánk, 1995-ben pedig Medve András⁵⁰ szobrászművész megkért, hogy nyissuk meg a kiállítását a Liget Galériában. Elvállaltuk, Hollós Péter pedig, aki az előző kazettát kiadta, felajánlotta, hogy felveszi, és az akkori időkhöz képest komoly technikával, hangmérnökkel rögzítette is a dalokat. Egy vernisszázs nem olyan hosszú persze, mint egy koncert, hanem csak pár szám, ezért ebből egy EP készült, aminek Medve András tervezte a borítóját. Dob, gitár és ének felállásban adtuk elő a dalokat, Imi akkor nem volt már benne a zenekarban. Helyette Reich Péter lépett be, aki szeretett volna énekes lenni, és ezt én sem bántam volna, de végül úgy alakult, hogy én maradtam a fő énekes. Péter csak rövid ideig volt tag, aztán érkezett Géresi Lackó,⁵¹ és ő azóta is velünk zenél, most már több, mint húsz éve.

Fernbach Erika:

2000-ben jelent meg egy új kiadvány. Ennek az albumnak mi volt a története?

Ujj Zsuzsi:

Bevonultunk a stúdióba Spenóttal, Géresi Lackóval és Neményi Zsolttal, aki dobolt. Összegyűltek a még kiadatlan dalok, átdolgoztuk a *Bál* című számot, valamint a *Négy évszakot* is feljátszottuk ismét. Szépen szól ez a lemez, nagyon büszke vagyok rá. Mivel az ezredfordulón adtuk ki, az lett a címe, hogy *Csokolom 2000*, pedig a dalokat egy-két évvel korábban rögzítettük. Azért csak 2000-ben jelent meg a lemez, mert Spenóttal összevesztünk a stúdiófelvételek után, úgyhogy felbomlott a zenekar, így a kiadásból akkor nem lett semmi. Eltelt pár év, munkanélküli voltam, és megkérdeztem Spenóttól, hogy mivel csak a masterelés hiányzik, ezt megcsináltathatom-e. Beleegyezett. Nem érttem hozzá, de Hollós segített. Elirányított Regenye Zoltánhoz, Dunakeszire, és ott befejeztük, ami még hátra volt, közben pedig összeszededgettem a szükséges pénzt. Durst Gyuri is támogatott. Akkor ráértem, volt időm, mert kirúgtak a Balázs Béla Stúdióból.

⁵⁰ Medve András (1941) szobrász, grafikus, festő. A Kecskeméti Művésztelep résztvevője, 2010-ben Herczeg Klára-díjban részesült. 1971 óta Düsseldorfban él.

⁵¹ Géresi László (1974) zenész, emellett a Hajtás Pajtás biciklis futárcég alapítója Tóth Zoltán mellett.

Fernbach Erika:

Milyen volt az utolsó időszakod a BBS-ben, mielőtt elküldtek?

Ujj Zsuzsi:

Először Pasarétről költöztettek el bennünket, mert a Filmgyár eladta az épületet. A Toldi moziban lett a székhely ezután. Először Durstot küldték el, én pedig nem tudtam hova menni, pedig legszívesebben felálltam volna, mert elég rossz volt már a légkör, bomlásnak indult a Stúdió. Tulajdonképpen megkönnyebbültem, amikor közölték, hogy kirúgnak, mert nem éreztem már ott jól magam. Utána nem sokkal meg is szűnt az egész.

Fernbach Erika:

Mihez kezdted ezután?

Ujj Zsuzsi:

Egy darabig semmivel nem foglalkoztam, tengtem-lengtem, végül visszakerültem a Fekete Doboz Alapítványhoz, ahova Elbert Márta hívott. Most már nem csak „bedolgoztam”, mint korábban, hanem ez lett a főállásom. Egy-két nagyobb dokumentumfilmet forgattak, ezeken kívül pedig roma médiaiskolát gründoltak, amelynek keretében cigány és nem cigány származású fiatalok filmkészítést és újságírást tanultak, ebben kétszer közreműködtem én is. Kilenc év után aztán innen is kirúgtak. Akkor teljesen padlót fogtam, nagyon rosszul éltem meg a munkanélküliséget. Se a művészetem, se a zenekarom, sem a férfiak nem tartottak el soha, mindig önállóan kellett megállnom a lábamon. Nagyon sok mindennel próbálkoztam, takarítottam például a Bem moziban, míg végül a Karaván Színházban kötöttem ki, ahova adminisztratív, szervező, mindenes munkakörbe kerestek valakit. Itt két évig dolgoztam, de ebben az időben már gyakran jártam haza Veszprémbe a szüleimhez, akik már nyolcvanon túl voltak. Közben elvégeztem egy OKJ-s szociális munkás tanfolyamot is.

Aztán, amikor kaptam egy hívást a nővéremtől, hogy Mami nincs jól, akkor letettem mindent, és hazajöttem. Azóta, ahogy mondtam is már, itt élek Veszprémbe. Nem tudom, hogy visszamegyek-e még valaha Budapestre, mert amióta itt vagyok, azóta is tudunk koncertezni és próbálni. Igaz nem olyan intenzíven, mint korábban, de innen is meg lehet csinálni, ha akarjuk.

Fernbach Erika:

A zenekari történet hogyan alakult a 2000-es években, miután megjelent 2006-ban a *Repeta* című albumotok?

Ujj Zsuzsi:

Spenót mindig tudatos volt, ő szervezte a koncerteket. Voltunk a Kispál előtt országos turnén előzenekar, ami mindannyiunk számára nagyon tanulságos volt, mivel láttuk, hogyan csinálja egy profi zenekar.

Zolinak voltak a zenekarral kapcsolatban ambíciói, elküldött engem is énektanárhoz, de nagyon utáltam. Mondta, hogy kérdezzem meg Tillát,⁵² aki a *Megasztár*-ban egy csomó énektanárral találkozik, de nekem a hátam is borsódzott az egésztől. Ami iskola, az nekem soha nem jött be. Felhívtam végül Tillát, aki azt mondta, hogy az a fajta mentalitás és oktatás, ami a *Megasztár*-ban van, nem való nekem, javasolta viszont, hogy beszéljek Kamondy

⁵² Till Attila (1971) riporter, műsorvezető, rendező.

Ágival.⁵³ Ági képzett zenész. Elkezdtem hozzá járni, de nem voltam jó tanuló, mert nem fogtam föl, amit csináltunk, otthon meg nem gyakoroltam, úgyhogy nem igazán haladtunk. Az órákat megcsináltuk azért, utána pedig a sarki kocsmába mentünk beszélgetni, heti rendszerességgel. Spenót erőltette volna ezt az énektanulás dolgot, de nekem valahogy nem ment. Próbálkozott aztán a zenekar bővítésével is: Kaori, egy japán lány billentyűzött nálunk egy ideig. Durst Gyuri lánya, Macsi érkezett még hozzánk, mint vokalista és csörgős. Macsival már bejött a feszültség a zenekarba, mert féltékeny voltam, de nem a nőiségére, hanem volt valami közte meg Zoli között, ami elvonta a figyelmet. Ez volt az egyik dolog, a másik pedig az, hogy eléggé elkezdtem inni, teljesen alkoholista lettem, és nagyon sokat szorongtam. A próbákra már úgy mentem le, hogy bedobtam egy felest, és ott is rendszeresen ittunk. Valójában nem is bírtam volna ki józanul, legalábbis azt hittem, hogy nem bírom ki. Spenót épp szekírozós periódusában volt, szóval úgy éreztem, hogy túl sokat bánt engem, és nem akartam olyan helyre menni, ahol bántanak. Ezt meg is mondtam neki, és akkor abbahagytuk. Goromba volt velem többször, pedig nagyon szeretem őt, és szerintem ő is szeret engem, de akkor ezt az időszakot éltük. Előtte nagyon sok mindent megpróbált, hogy kihozzon engem a mélységből, vett nekem egy uszoda-bérletet, és rendbehozatta a konyhámat meg a fürdőszobámat is. Megőriztem tőle egy levelet, amit még bőven az összeveszésünk előtt írt. Abban arra kért, hogy ne csináljam ezt magammal, ő mindenben segít nekem. De az évek alatt, ahogy leépültem, egyre kevésbé voltam szerethető az alkohol miatt.

Fernbach Erika:

Végül hogy álltál föl? Hogyan szedted össze magad?

Ujj Zsuzsi:

A gyógyulásom érdekében próbálkoztam az Anonim Alkoholistákkal, a Félúton Alapítvánnyal, a Thalassa Házzal, szóval több helyen tettem kísérletet, de mindig visszaestem. Egy barátnőm is támogató, aki pszichológus, és volt egy magánrendelője, ahol mindenféle szakember dolgozott. Ő adott munkát, hogy segítsen rajtam. Én voltam az, aki nyilvántartja, ki mikor rendel, melyik páciens mikor érkezik, és az érkezőket is én fogadtam.

Később innen is el kellett jönnöm, mert érezték rajtam az alkoholszagot. Nem voltam részeg, de azt sejteni lehetett, hogy ittam. Amíg ott voltam, elmondtam az egyik pszichiáternek is a problémámat, ő pedig felajánlotta, hogy segít, ha akarom. Beleegyeztem, de akkor még nem kezdett el kezelni. Én *Csokolom*-lemezeket adtam neki, mivel egyik percről a másikra elhagyta őt a férfi, akivel együtt élt, így épp jól jöttek neki a slágereink. Eltelt egy év, mire ki tudtam mondani, hogy úgy érzem, jó lenne, ha segítene. Nem volt ennek hivatalos kerete, elmentem hozzá a lakására, kiültünk az erkélyre, és egy napon át beszélgettünk. Felírt gyógyszereket, amiket elkezdtem szedni. Valószínűleg a megfelelő időben mentem el hozzá, és gyógyulni akartam. Ez utóbbi nagyon fontos szerintem.

Ezután másfél évig nem ittam, majd visszaestem megint. Az említett pszichiáter nem szégyenített meg, nem szidott le, hogy nem bírom megállni. Nehéz ezt kezelni, de ő jól csinálta. Rákérdezett, én pedig őszinte voltam vele. Nem volt semmilyen retorzió. Ittam utána pár hónapig, talán fél évig, aztán újrakezdtam a gyógyszereket, azóta pedig nem iszom egyáltalán. De megtanultam, hogy aki egyszer függővé válik, az bármikor visszaeshet, ezért egy kortyot sem szabad inni. Ha valaki egyszer alkoholista lesz, annak elég egy korty is a visszaeséshez.

A szeretteim, a barátaim és a tágabb környezetem is segített, hogy ne essek vissza. Ha elgyengültem, ott voltak mellettem. Azóta, ha alkohollal kínálnak, megmondom, hogy nem

⁵³ Kamondy Ágnes (1953) színésznő, énekesnő, saját zenekara az Orkesztra Luna. 1993 májusában, az Egyetemi Színpadon bemutatott *Dalok Közép-Nirvániából* című előadójátékával élő emlékművet emelt az előző tizenöt év budapesti undergroundjának, szintetizálva és lezárva egy korszakot.

iszom, mert alkoholista vagyok. Ez persze ellentmondásnak tűnhet elsőre, de ilyenkor elmagyarázom, hogy hogy is van ez.

Fernbach Erika:

Az utóbbi évtizedhez hozzátartozik az is, hogy koncertezel Darvas Kristóffal⁵⁴ is. Hogyan indult a közös zenélés?

Ujj Zsuzsi:

Tíz évvel ezelőtt vágtunk bele, miután Spenóttal összevesztünk, és nem működött a Csókolom. Először – Spenót javaslatára – próbálkoztam Takano Kaorival, viszont ez a felállás nem jött össze, szétmentünk, egyrészt Másik János,⁵⁵ másrészt az alkoholizmusom miatt. Estéknként a Bem moziba jártam inni, és ide tért be Kristóf is időnként. Egyszer több zenésszel együtt közösen zenéltünk. Elénekeltem egy Specko Jedno-számot, és utána felmerült, hogy közösen is megpróbálhatnánk valamit.

A koncerteken az én dalaimat adjuk elő, vannak átfedések a Csókolommal, de van olyan, ami a zenekarba nem fért be, Kristóffal viszont játszunk. 2017-ben a koncertfelvételekből megjelent egy lemezünk, Papp Dávid rakta össze az albumot, mivel ő hangosította a fellépéseinket és fel is vette azokat. Ebből a hatalmas anyagból lett a lemez.

Fernbach Erika:

A művészeted női vágyokról szól, azonban még ma sem általános, hogy egy nő ennyire egyértelműen és őszintén kitarulkozzon, és megmutassa női mivoltát. Női művészként, alkotóként hogyan élted meg mindezt egy erősen férfiközpontú világban? Ütköztél falakba? Kaptál-e esetleg olyan visszajelzést, hogy ezt ne csináld Zsuzsi, „nem neked való”?

Ujj Zsuzsi:

Szerintem nem volt ilyen, inkább a magánéletben, párkapcsolatban éltem meg hasonlókat. Amikor egy macsóval éltem együtt, akkor mindennap találkoztam a „falakkal”. A privát, mindennapi életemben találkoztam értetlenséggel, és hallottam elvárásokat azzal kapcsolatban, hogy egy nőnek mi a dolga. A zenekar és a fotózás esetében, tehát a művészeti területen nem érzékeltem azt a mentalitást, hogy „mit akar egy nő”, „ez hülyeség” vagy a „nő kussoljon”. Inkább nem tudtak velem mit kezdeni. A téma, amihez nyúltam, tabunak számított, és talán annak számít most is. Inkább ez baj.

Az őszinteséggel is voltak problémák. Amikor az *Elmúlt a nyár* című számban azt énekelem, hogy „mindenki elhagyott engem, mert mindenkit agyongyötörtem, mert engem senki sem szeretett igazán, ó, de kár, elmúlt a nyár” – akkor azt teljesen komolyan gondolom. Úgy éreztem, ezt a szöveget Spenót valahogy szégyellte, miközben az ő zenéje szólta alatta.

A szűk környezetem elfogadta, amit csinálok, nekem ez volt fontos, más nem érdekelt. A dalaim és a fotóim nem a világnak készültek, jól esett viszont artikulálni azokat a dolgokat, amelyek fájdalmasak voltak számomra. A fotókkal és a dalszövegekkel próbáltam magamat megfogalmazni és megmutatni. A szűk környezetem elfogadó volt mindig, a tágabb nyilvánosság esetében pedig nem rúgtam labdába, Magyarországon nem voltam híres énekes vagy fotóművész, soha nem kerültem be a „hivatalos” kánonba. Tulajdonképpen nem is volt

⁵⁴ Darvas Kristóf (1981) zenész, zeneszerző. Elsőként Rutkai Borival és Bujdosó Jánossal alapította meg a Special Gizda zenekart, majd 2003 őszén megalakult a Specko Jedno, amellyel azóta is aktívan zenél és koncertezik.

⁵⁵ Másik János (1952) zeneszerző, billentyűs, énekes, gitáros, basszusgitáros, ütőhangszeres. Az 1980-as években a hazai underground meghatározó zenekaraiban játszott, úgy mint az Európa Kiadó, a Trabant és a Balaton, valamint Cseh Tamás állandó zenésztársa volt.

erre igényem, hiszen a dalszövegek nem túl rádió- és televízióbarátok. Megtanulhattam volna profinak lenni, de ennek az egésznek az volt szerintem az értelme, hogy magamat adom bele, és nem válik gyári munkává. A fotózás esetében is ugyanezt éltem meg, és ott szintén sok segítséget kaptam. Összességében azt mondhatom, hogy női mivoltom miatt a művészetben, önkifejezésben nem szenvedtem hátrányt.